

Janusz Czerski

Bogurodzica w liturgii bizantyjskiej Bożego Narodzenia

Salvatoris Mater 10/4, 142-151

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mariologia Kościoła bizantyjskiego ma bardziej wymiar kultowy, liturgiczny, niż dogmatyczny. Wschodnia teologia nie analizuje dogmatów, lecz raczej kontempluje i przeżywa dogmaty w akcji liturgicznej. Dotyczy to również dogmatów maryjnych. Pobożność maryjna w Kościołach o tradycji bizantyjskiej ma wyraźnie liturgiczny charakter. Świadczy o tym duża ilość świąt, modlitw i hymnów liturgicznych oraz szczególne miejsce, jakie Matka Boża zajmuje w liturgii tego Kościoła, która jest centrum całej pobożności i życia duchowego. Kult maryjny został włączony do liturgii Mszy św.¹, do Liturgii godzin, do modlitw związanych z udzielaniem sakramentów oraz różnych nabożeństw. Nie jest to tylko przejaw żywiołowej pobożności ludowej, lecz przede wszystkim praktyczny wyraz interpretacji i przeżywania dogmatów maryjnych.

1. Miejsce Matki Bożej w liturgii bizantyjskiej

Ks. Janusz Czernski

Bogurodzica w liturgii bizantyjskiej Bożego Narodzenia

SALVATORIS MATER
10(2008) nr 4, 142-151

Podstawą kultu maryjnego jest fakt Bożego macierzyństwa Maryi. Chrystus, który jako człowiek został poczęty z Ducha Świętego, przyjął ludzkie ciało z Maryi i był Jej Synem, jest jednocześnie Drugą Osobą Trójcy Świętej, prawdziwym Bogiem. Wyraźnie określił to sobór w Efezie w 431 r., a uzupełnił i sprecyzował sobór w Chalcedonie w 451 r. Sobór użył też sformułowania Θεοτοκος (*Theotokos* = Bogurodzica). Większość świąt maryjnych, modlitw liturgicznych i hymnów pojawiło się po tych dwóch soborach. Kościół w ten sposób kontemplował i głosił misterium Słowa Bożego, które stało się Ciałem w łonie Najświętszej – jak Maryję określa liturgia bizantyjska – Bogurodzicy². Kult maryjny Kościoła bizantyjskiego ma więc wymiar chrystologiczny, koncentruje się nie tyle na Maryi, co na Osobie Jezusa Chrystusa, którego Ona jest Matką.

Bogurodzicę wspomina się zawsze w ostatniej prośbie każdej litanii (ektenii) w godzinach liturgicznych, w liturgii Mszy św. i w innych czynnościach liturgicznych:

¹ W terminologii Kościoła bizantyjskiego nie ma określenia „Msza św.”, lecz „Boska Liturgia”.

² A. KNIAZEFF, *Matka Boża w Kościele prawosławnym* (Theotokos, 7), Warszawa 1996, 139-140.

*Wspominając Najświętszą, Najczystsza, Przebłogosławioną, pełną Panią naszą, Bogurodzicę i zawsze Dziewicę Maryję [...], polecajmy Chrystusowi Bogu siebie samych, jedni drugich i całe nasze życie*³.

W każdej jutrzni szczególnym miejscem, w którym uroczyscie wspomina się Matkę Bożą, jest dziewiąta pieśń kanonu⁴. Diakon lub kapłan wychodzi przed ikonę Bogurodzicy (lewa strona ikonostasu) i okadzając Jej ikonę, wygłasza: *Bogurodzicę i Matkę światła w pieśniach uwielbienia, ze czcią wystawiamy*, chór odpowiada śpiewem *Magnificat*, przeplatając poszczególne zwrotki refrenem:

Czcigodniejszą od Cherubinów i sławniejszą bez porównania od Serafinów, która nieskazitelnie Boga Słowo porodziłaś i jesteś Boga-rodzicą, Ciebie wystawiamy.

Obecność Matki Bożej zaznaczona jest także w liturgii Mszy św. W obrzędzie przygotowania darów ofiarnych (*proskomidia*) celebrans po przygotowaniu chleba (tzw. *profory*) w kształcie kwadratu, przeznaczanego do konsekracji, zwanego „Barankiem”, wycina cząsteczki w kształcie trójkątów i układa je na dyskosie (patenie) w określonym porządku na cześć i wspomnienie Bogarodzicy, świętych, żywych i zmarłych. Pierwsza, największa cząsteczka chleba symbolizuje Matkę Bożą. Kapłan, wycinając ją, mówi:

*Na cześć i pamiątkę Przebłogosławionej, pełnej chwały Pani naszej, Bogurodzicy i zawsze Dziewicy Maryi, za której pośrednictwem, przyjmij, Panie, tę ofiarę na Twój ołtarz ponad niebiosami*⁵.

³ Tłumaczenie z języka greckiego na podstawie 'Ἐρατικόν, Rzym 1950, 97.

⁴ Kanon jutrzni to zespół hymnów ułożonych w określonej kolejności i podobnej budowie, połączonych wspólnym tematem. Kanon składa się z dziewięciu pieśni (tzw. ód), z których każda składa się z irmosu i troparionów. Troparion to krótki rytmiczny hymn zawierający jedną strofę, która wskazuje przewodnie myśli święta. Natomiast irmos jest odą liturgiczną, zbudowaną zwrotkowo i śpiewaną według jednej i tej samej melodii. Każda z pieśni kanonu nawiązuje do jakiejś pieśni Starego Testamentu. Dziewiąta pieśń nawiązuje natomiast do *Magnificat* i odnosi się do Matki Bożej. Por. K. ONASCH, *Liturgie und Kunst der Ostkirche in Stichworten unter Berücksichtigung der Alten Kirche*, Leipzig 1981, 363-364; A. ZNOSKO, *Mały słownik wyrazów starocerkiewno-słowiańskich i terminologii cerkiewno-teologicznej*, Warszawa 1983, 137. 143. 325.

⁵ 'Ἐρατικόν..., 108.

Następnie ustawia ją po prawej stronie Baranka, na środku, mówiąc: *Stała Królowa po Twojej prawej stronie, przyodziana w szaty pozłacane i przyozdobiona*⁶.

Pośród antyfon⁷ śpiewanych w liturgii słowa (liturgia wiernych) pierwsza z nich ma refren maryjny: „Przez wstawiennictwo Bogurodzicy, Zbawco, zbaw nas”. Druga antyfona wspomina Maryję jako Matkę Bożą, z której przyjął Ciało „Jednorodzony Syn i Słowo Boże”. W anaforze⁸ św. Bazylego Wielkiego Matka Boża wspomniana jest dwukrotnie w kontekście wcielenia Słowa Bożego w modlitwie po prefacji, przed opowiadaniem o ustanowieniu Eucharystii:

*On, Bóg Przedwieczny, pojawił się na ziemi i przebywał z ludźmi, przyjmwszy ciało ze świętej Dziewicy i przyjmwszy postać sługi [...]. Skoro bowiem przez człowieka grzech wszedł na świat, a przez grzech śmierć, Jednorodzony Twój Syn, który jest w Twoim łonie, Boga i Ojca, zrodzony z niewiasty, świętej Bogurodzicy i zawsze Dziewicy Maryi, zrodzony pod prawem, osądził w swoim ciele grzech*⁹.

Uroczysty charakter ma natomiast wspomnienie Matki Bożej w modlitwach wstawienniczych po anamniezie i epiklezie w każdej anaforze bizantyjskiej. Celebrans, wspominając świętych, w szczególności sposób wyróżnia w ich gronie Bogurodzicę. Okadza przy tym ołtarz i głośno wygłasza (śpiewając):

W szczególny sposób [wspominamy] Najświętszą, Przczystą, Przebłogosławioną i pełną chwały Panią naszą, Bogurodzicę i zawsze Dziewicę Maryję.

Chór zaś odpowiada hymnem ku czci Bogurodzicy¹⁰:

Godne to i sprawiedliwe błogosławić Cię, Bogurodzico, zawsze błogosławioną i przczystą, i Matkę naszego Boga. Czcigodniejszą

⁶ TAMŻE, 98.

⁷ Antyfona to krótki refren występujący przed lub po psalmie, względnie powtarzany po kolejnych wersach psalmu. Por. J. CZERSKI, *Boska Liturgia św. Jana Chryzostoma. Wprowadzenie liturgiczno-biblijne do Liturgii Eucharystycznej Kościoła Wschodniego* (Opolska Biblioteka Teologiczna, 28), Opole 1998, 86.

⁸ Słowo „anafora” od gr. αναφέρω (*anaféro*) = wznosić, ofiarować, w słownictwie liturgicznym określa centralną część liturgii eucharystycznej, liturgię ofiary.

⁹ H. PAPROCKI, *Liturgie Kościoła prawosławnego* (Biblioteka Ojców Kościoła, 20), Kraków 2003, 143-144.

¹⁰ *Ἱερατικόν...*, 136.

od Cherubinów i sławniejszą bez porównania od Serafinów, która nieskazitelnie Boga Słowo porodziłaś i jesteś Bogarodzica, Ciebie wysławiamy.

Liturgia bizantyjska kończy każdą Mszę św. i każdą czynność wspomnieniem Matki Bożej w modlitwie na rozesłanie wiernych, prosząc Boga za Jej wstawiennictwem o miłosierdzie i zbawienie.

2. Matka Boża w tekstach liturgicznych Bożego Narodzenia

Teksty liturgiczne uroczystości Bożego Narodzenia mają charakter chrystocentryczny, koncentrują się przede wszystkim na wydarzeniu, którym jest przyjście na świat Syna Bożego, Jezusa Chrystusa. Nie zabrakło w nich jednak motywów maryjnych. Dominują tu zwłaszcza trzy motywy: dziewictwa, Boskiego macierzyństwa Maryi, z której ludzkie Ciało przyjął Jezus Chrystus oraz Jej wyjątkowej pozycji wśród stworzeń. Motyw dziewictwa i przyjęcia przez Syna Bożego ludzkiego Ciała od Maryi występuje w irmosie szóstej pieśni pierwszego kanonu jutrzni¹¹:

Jonasza, jak dziecko wyrzuciło ze swoich wnętrzności morskie zwierzę, które go przyjęło w formie pokarmu. Słowo zaś Boże, które w łonie Dziewicy zamieszkało i przyjęło ciało, wyszło z Niej, zostawiając Ją nieskalaną. Samo nienaruszone, nienaruszoną zachowało Tę, która Je porodziła.

Obydwa motywy występują także w refrenach dziewiątej pieśni kanonu jutrzni¹²: *Uwielbiaj duszo moja czcigodniejszą i sławniejszą od zastępów niebieskich; Uwielbiaj duszo moja Boga, który w ciele narodził się z Dziewicy.* Irmos dziewiątej pieśni pierwszego kanonu jutrzni nazywa Boże Narodzenie „tajemnicą przedziwną i niewiarygodną”, gdyż *grota staje się niebem, Dziewica – oltarzem Cherubinów, a źłóbek – miejscem Nieogarnionego.* Natomiast irmos dziewiątej pieśni drugiego kanonu podejmuje motyw wielkości Maryi – Dziewicy, którą Kościół wysławia¹³:

¹¹ Tłumaczenia tekstów liturgii godzin z języka greckiego na podstawie *Ἀνθολόγιον τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ (Anthologion tu holu eniautu)*, Rzym 1967, 1268-1269.

¹² TAMŻE, 1272-1273.

¹³ TAMŻE,

Lepiej byłoby nam, bo to bezpieczniejsze, Dziewico, zachować pełne bojaźni milczenie. Trudnym też zadaniem jest układać dla Ciebie piękne pieśni o miłych dźwiękach. Dodaj nam więc sił, Ty, która jesteś Matką.

Tłumaczenie oficjalnego Mszału (*Liturgikonu*) w języku niemieckim, którym posługuje się Katolicki Kościół bizantyjski w obszarze języka niemieckiego, ostatnie zdanie tłumaczy inaczej: *Dodaj nam więc sił, Ty, która jesteś naszą Matką*¹⁴. Tekst grecki pozwala na taką interpretację tego zdania. Pojawia się tu zatem nowy aspekt maryjny – Matki Bożej jako Matki całego Kościoła.

Motywy dziewictwa Bogurodzicy, Jej wyjątkowej pozycji oraz przyjęcia od Niej przez Syna Bożego ludzkiego Ciała przewijają się w dalszej części jutrzni, w stychach do psalmów pochwalnych (Ps 148-149)¹⁵. Pierwszy stych podkreśla nieporównywalną z żadnym stworzeniem wyjątkową pozycję Maryi Dziewicy, w której łonie wcielił się Syn Boży:

Gdy Chrystus się rodzi, Dziewica zasiada na tronie, nasładowując Cherubinów, podtrzymująca na swym łonie wcielone Słowo Boże.

Na ten sam motyw zwracają uwagę następne stychy:

Podobało się Ojcu, aby Słowo stało się Ciałem i żeby Dziewica porodziła Boga Wcielonego (drugi stych).

Dwa kolejne stychy psalmów pochwalnych wprowadzają nowy tytuł Bogurodzicy, nazywając Ją Matką Zbawiciela:

Bogurodzico, Dziewico, która porodziłaś Zbawiciela i zniszczyłaś klątwę Ewy, ponieważ stałaś się z woli Ojca Matką podtrzymującą na swym łonie wcielone Słowo Boże (trzeci stych).

Pójdźcie, ośpiewujmy Matkę Zbawiciela [...], Dziewicę (czwarty stych).

W każdym stychu jest tytuł Bogurodzicy – Dziewica, a ostatni z nich bardzo mocno akcentuje bezwzględne Jej dziewictwo: zarówno przed narodzeniem Chrystusa, jak i po Jego narodzeniu:

¹⁴ *Liturgikon. Messbuch der byzantinischen Kirche*, Recklinghausen 1967, 741.

¹⁵ TAMŻE, 1274. Stychy przypominają antyfony do psalmów jutrzni w liturgii godzin Kościoła zachodniego (laudesy).

Pójdźcie, ośpiewujmy Matkę Zbawiciela, Dziewicę po urodzeniu [...]. Wysławiamy wraz z Gabrielem i z pasterzami uwielbiamy, wołając: Bogurodzico, módl się do Tego, który z Ciebie się wcielił, aby nas zbawił.

Teksty Mszy św. nie wnoszą nowych motywów maryjnych. Poza wzmiankami o Matce Bożej, które występują w każdej Mszy św., oryginalny jest tylko kontakion¹⁶ oraz hymn maryjny po epiklezie w modlitwie eucharystycznej (anaforze). W kontakionie aspekt maryjny ma pierwsze zdanie: *Dziewica rodzi dziś Tego, który jest ponad wszystkimi bytami*¹⁷. Zwyczajny zaś hymn maryjny zastępuje w tym dniu dziewiąta pieśń kanonu jutrzni.

3. Matka Boża w ikonie Bożego Narodzenia

Ikona jest nieodłącznym elementem liturgii Bożego Narodzenia w Kościele bizantyjskim. Kościół bizantyjski nie zna w swojej tradycji stajenki betlejemskiej, jak jest to przyjęte w Kościele zachodnim. Miejsce stajenki zajmuje ikona Bożego Narodzenia. Ikona nie ma funkcji estetycznej, chociaż może być bardzo piękna. Nie wystawia się jej tylko po to, aby upiększała uroczystość, lecz spełnia ona ważną funkcję teologiczną. Każda ikona ma symboliczne znaczenie, a zasadniczą jej funkcją jest służba wierze. Ikona ma prowadzić do Boga i przybliżyć treści zawarte w Piśmie Świętym oraz w tradycji. Jest ona zapisaną księgą prawd objawionych. Prawda wyrażona w ikonie nadaje jej znamię piękna. Ikona jest nie tyle piękna jako dzieło sztuki, ile raczej ze względu na zawartą w niej prawdę¹⁸.

Ikona reprezentuje i uobecnia wydarzenia, które przedstawia, podobnie jak księga Ewangelii uobecnia słowa i wydarzenia z życia Jezusa.

¹⁶ Jest to krótka pieśń liturgiczna na cześć święta, świętego lub tajemnicy dnia, wskazująca przewodnie myśli nabożeństwa. Por. A. ZNOSKO, *Mały słownik...*, 154.

¹⁷ *Ἀυθολόγιον...*, 1268.

¹⁸ P. EVDOKIMOV, *Prawosławie*, Warszawa 1986, 227.

W Ewangelii to uobecnienie następuje przez słowo, natomiast w ikonie przez linie, kolory i napisy. Napis ma tu zasadnicze znaczenie, podobnie jak imię w Biblii. Napis na ikonie nie jest tylko zwykłym podpisem, znakiem rozpoznawczym, lecz środkiem komunikującym istotne treści. Ikona przypomina obecność Boga, Chrystusa, Bogurodzicy i postaci świętych, uobecnia wydarzenia biblijne lub z życia świętych¹⁹.

Ikony uroczą się poświęca, najczęściej w związku z liturgią Eucharystii oraz intronizuje. Przed ikonami palą się lampki oliwne lub świece na znak czci oraz jako symbol prośb zanoszonych do Chrystusa, Bogurodzicy lub świętych. Ikonom oddaje się pokłony i całuje na znak czci oraz miłości. Podczas sprawowania obrzędów liturgicznych ikony są okadzane, noszone w procesjach. Ikonom oddaje się pokłon i całuje na znak czci i miłości²⁰. Ikony Chrystusa i Matki Bożej należą do kanonu urzędowania świątyni. Ikona Chrystusa umieszczona jest w ikonostasie, po prawej stronie (patrząc na ołtarz), a ikona Matki Bożej po lewej stronie ikonostasu²¹. Natomiast na pulpicie przed ikonostasem znajduje się ikona patrona świątyni lub uroczystości. W okresie Bożego Narodzenia umieszcza się tam ikonę Bożego Narodzenia. Jest ona wykonana według stałego kanonu (schematu), choć artyści piszący²² ikony w różny sposób interpretują szczegóły tego kanonu.

Ikony Bożego Narodzenia mają napis „Narodzenie Pana Naszego Jezusa Chrystusa”. Przedstawiają one Bogurodnicę najczęściej w pozycji leżącej, czasem klęczącej, lecz zawsze przed grota, wewnątrz której, w żłobie, leży Dziecię Jezus. Dziecię Jezus znajduje się w centrum kompozycji, dokładnie w środku przecięcia się linii poziomej i pionowej. Grota jest ciemna, lecz oświeca ją Chrystus, który jest Światłem świata. Matka Boża odpoczywa w postawie leżącej na dużym łożu, okrytym czerwonym aksamitem. Kolor czerwony jest barwą krwi, którą Pismo Święte traktuje jako zasadę życia. Czerwień na ikonie symbolizuje więc dynamiczny rozwój życia. Wskazuje także na godność królewską. Kolor ten w ikonie Bożego Narodzenia podkreśla, że Bogurodzica jest Matką Króla – Chrystusa. Odwrócone od Dziecięcia oblicze, powaga i zaduma wskazują, że zna Ona dobrze proroctwa zapowiadające męczeństwo i śmierć Jej Syna (por. Iz 52, 13-53). Zaduma Matki Bożej przypomina

¹⁹ J. CZERSKI, *Pojęcie, funkcja i symbolika ikony w duchowości bizantyjskiej, w: Ikony niewidzialnego* (Opolska Biblioteka Teologiczna, 63), red. M. LIS, Z.W. SOLSKI, Opole 2003, 75.

²⁰ N. THON, *Ikone und Liturgie*, Trier 1979, 13.

²¹ P. NOWAKOWSKI, *Liturgiczna funkcja ikony w obrządku bizantyjskim*, „Liturgia Sacra” 10(2004) nr 2 (24), 321.

²² W pojęciu Kościoła bizantyjskiego ikony się nie maluje, lecz pisze.

także, że *Maryja zachowywała wszystkie te wydarzenia i rozważała je w swoim sercu* (Łk 2, 19). W górnej części ikony zostały usytuowane wszystkie te elementy scenerii Bożego Narodzenia, które są znane z historii dzieciństwa Chrystusa w Ewangeliach (Mt 1-2 i Łk 1-2). Wzbogacają je szczegóły zaczerpnięte z legend i apokryfów. W dolnej części ikony, po lewej stronie siedzi zamyślony Józef, który nie rozumie wydarzeń, których jest świadkiem. Jakiś pasterz (być może król Dawid) lub prorok Izajasz, tłumaczy Józefowi tajemnicę Bożego Narodzenia. W dolnej, prawej części ikony Salome i Ewa – pierwsza matka, kąpią nowonarodzone Dziecię. Ten szczegół ikonograficzny został zaczerpnięty z ewangelii apokryficznych. Teologia wschodnia kojarzy grotę, w której według tradycji wschodniej narodził się Chrystus, z grotą – grobem, z którego wyszedł Jezus w dniu zmartwychwstania²³.

4. Święto Boskiego macierzyństwa

Święto Boskiego Macierzyństwa Bogurodzicy łączy się ściśle z uroczystością Bożego Narodzenia, podobnie jak ma to miejsce w liturgii Kościoła zachodniego. Kościół bizantyjski obchodzi je zaraz w drugim dniu świąt Bożego Narodzenia. Związane to jest z praktyką liturgiczną, w myśl której na drugi dzień po wielkich świątach wspomina się osobę najbardziej z tym świętem związaną. Na przykład po uroczystości narodzin Jana Chrzciciela czci się jego rodziców – Elżbietę i Zachariasza. Wprawdzie wcielenie Jezusa Chrystusa jest wynikiem specjalnej interwencji Ducha Świętego, lecz przyjął On ludzkie ciało w łonie swojej Matki, dlatego jest Ona pierwszą osobą, która znajduje się przy Chrystusie. Święto Boskiego Macierzyństwa Bogurodzicy ma oficjalną nazwę „Synaksis Najświętszej Bogurodzicy”²⁴. Kult Boskiego macierzyństwa Bogurodzicy w związku ze świętem Bożego Narodzenia datuje się już od pierwszych wieków chrześcijaństwa²⁵. Początkiem zaś osobnego święta była na przełomie VI/VII w. praktyka nabożeństw stacyjnych do miejsca na trasie Jerozolima – Betlejem, gdzie według dawnej tradycji Matka Boża miała w drodze do Betlejem odpoczywać²⁶. Początkowo było

²³ Я. КРИХОВЕЦЬКИЙ, *Богослов'я та духовність ікони*, Львів 2002, 146-147.

²⁴ Słowo „synaksis” dosłownie „zgromadzenie” (słowiańskie: sobór) jest określeniem zgromadzenia liturgicznego. Początkowo odnosiło się wyłącznie do liturgii katechumenów (liturgia słowa), a od II w. również do liturgii Eucharystii (liturgia wiernych). Por. K. ONASCH, *Liturgie und Kunst...*, 346.

²⁵ Ю.Я. КАТРИЙ, *Пізнай свій обряд. Літургійний рік Української Католицької Церкви*, Tirol 1992, 320.

²⁶ K. ONASCH, *Liturgie und Kunst...*, 346-347.

to święto lokalne Kościoła w świątyni poświęconej Jej czci na Blacherii w Konstantynopolu, lecz Sobór Konstantynopolitański w 691 r. rozszerzył tę uroczystość na cały Kościół bizantyjski i ustalił jego datę na 26 grudnia²⁷.

Święto Boskiego Macierzyństwa Bogurodzicy ma niewiele własnych tekstów liturgicznych. W Liturgii godzin i we Mszy św. występują prawie wyłącznie teksty z oktawy Bożego Narodzenia, w których pojawiają się te same motywy maryjne, co w dzień Bożego Narodzenia²⁸. Oryginalny jest natomiast kontakion dnia²⁹:

Zrodzony przed jutrzeńką od Ojca, bez matki, dziś na ziemi przyjął ciało od Ciebie, bez Ojca. Dlatego gwiazda zwiastuje mędrcom dobrą nowinę. Aniołowie zaś z pasterzami wychwalają, Pełna łaski, Tego, któregoś porodziła.

W kontakionie pojawia się określenie Bogurodzicy pisane od wielkiej litery *Κεχαριτωμένη* (*Kecharitomene*), co wskazuje, że liturgia rozumie to określenie jako jedno z imion Matki Bożej³⁰. Słowo *κεχαριτωμένη* występuje w Piśmie Świętym tylko jeden raz, a mianowicie w opowiadaniu Łukasza o zwiastowaniu narodzin Chrystusa. Archanioł Gabriel pozdrowia w ten sposób przyszłą Matkę Mesjasza (Łk 1, 28). Przekład łaciński *gratia plena*, za którym idzie polskie tłumaczenie „pełna łaski”, nie oddaje dobrze sensu greckiego pojęcia. Jest to bowiem grecki imiesłów w formie biernej czasu przeszłego, dokonanego (*perfectum passivi*) od czasownika *χαριτώ* = obdarzać łaską, napełniać łaską. Forma ta w języku greckim wskazuje na czynność przeszłą, dokonaną, której skutki trwają. „Łaska” oznacza życzliwość, łaskawość, wybranie, dar piękności, wdzięk. *Κεχαριτωμένη* oznacza zatem, że przyszła Matka Syna Bożego jako „wypełniona łaską” posiada wszystkie te cechy w sposób stały i doskonały³¹.

W liturgii Mszy św. akcenty maryjne ma prokimenon³², Ewangelia i hymn ku czci Bogurodzicy w modlitwie eucharystycznej. Prokimenon

²⁷ Ю.Я. КАТРИЙ, *Познай свій обряд...*

²⁸ W terminologii Kościoła bizantyjskiego oktawa święta określana jest jako *μεθεορτια* = dzień poświęteczny.

²⁹ 'Ανθολόγιον..., 1278-1279.

³⁰ Jako imię własne Matki Bożej rozumie to słowo M. Rosik, zob. *Teologia Nowego Testamentu*, t. I: *Ewangelie synoptyczne i Dzieje Apostolskie* (Bibliotheca Biblica), red. M. ROSIK, Wrocław 2008, 291.

³¹ J. CZERSKI, *Jezus Chrystus w świetle Ewangelii Synoptycznych* (Opolska Biblioteka Teologiczna, 42), Opole 2000, 38. Znaczenie „wypełniona łaską” mają także starożytnie przekłady starołacińskie (*gratificata*) i starsłowiańsko-cerkiewne (*благодатная*).

³² Prokimenon znaczy dosłownie: to, co znajduje się przed czymś. Są to wersety psalmów ułożone w formie antyfony, podobnie jak psalmy responsoryjne w liturgii rzymskiej. Pierwotnie śpiewano całe psalmy. Por. K. ONASCH, *Liturgie und Kunst...*, 312.

składa się z trzech wersów *Magnificat*: Łk 1, 46-48, w których dominuje motyw uwielbienia Boga za wyniesienie Matki Słowa Bożego w opozycji do Jej pokory i unizienia. Ewangelia święta opowiada zaś o ucieczce Świętej Rodziny do Egiptu (Mt 2, 13-23). Motyw Bogurodzicy Matki podkreśla z kolei hymn maryjny w anaforze, którym jest irmos drugiego kanonu jutrzni Bożego Narodzenia.

Ks. prof. dr hab. Janusz Czerski
Wydział Teologiczny UO (Opole)

ul. Bramy Grodkowskiej 5
PL - 48-300 Nysa

e-mail: jcz@uni.opole.pl

Theotokos nella liturgia bizantina del Natale del Signore

(Riassunto)

La mariologia della Chiesa bizantina ha un carattere più liturgico che dogmatico. La teologia orientale prima di tutto contempla e vive il mistero di Maria e lo fa nell'azione liturgica. Il fondamento del culto mariano è la divina maternità di Maria per questo il culto mariano bizantino ha un carattere cristologico. Si concentra non sulla persona di Maria ma principalmente sulla Persona di Gesù, di cui Maria è Madre.

L'articolo è stato strutturato in questo modo: 1) La Madre di Dio nei testi liturgici della natività di Gesù; 2) Maria nell'icona del Natale; 3) La Festa della Divina Maternità.